

שיקום הצבא הסורי - משמעויות לישראל

ענת בן חיים | 13 בספטמבר, 2021 | גיליון 1519

עשר שנות לחימה בסוריה העלו כי האיום הפוטנציאלי העיקרי לשרידות משטר אסד הנו פנימי, ולא עימות מול ישראל. לפיכך, הצבא הסורי נבנה מחדש כצבא חי"ר ממוכן, המסוגל לנייד במהירות לוחמים לאזורים שונים ברחבי המדינה. במקביל עלה הצורך המבצעי לחזק את יכולות ההגנה האווירית מפני תקיפות מהאוויר, בעיקר מצד ישראל. אולם, המשבר הכלכלי העמוק והמתמשך בסוריה, המשך הלחימה הפנימית הגזזת קשב ומשאבים, התחרות בין רוסיה לאיראן על בניית הצבא הסורי ופוטנציאל הגיוס הנמוך – כל אלה פוגעים במאמצי בניין הכוח הצבאי. אוזלת היד של צבא סוריה, כפי שבאה לידי ביטוי בעימותים שנרשמו לאחרונה במחוז דרעא, מדגישה את תלות המשטר ברוסיה וכן באיראן ושלוחיה, הצפויה להשפיע במישרין על מצבה הביטחוני של ישראל.

התחרות הרוסית-איראנית על השיקום

בשלהי 2017 פחתו אירועי הלחימה בסוריה והתייצב מאזן הכוחות, ובמקביל החלו מאמצי בניין הכוח הצבאי בחסות רוסיה. התהליך הואץ במאסר 2020, עם ההגעה להסכם הפסקת האש מול המורדים באדליב – מה שאפשר את הסטת הקשב מלחימה לשיקום. מאז ניכרת תחרות איראנית-רוסית אודות השפעה על בניין הצבא הסורי ואופן הפעלתו. בפועל, לרוסיה השפעה גוברת בתהליכי בניין הצבא והפעלתו ברמה האסטרטגית והמבצעית. עם תחילת התערבותה בשנת 2015, רוסיה הקימה מפקדה רב־זרועית ומרכז מבצעים משותף, שמייתרים את תפקיד המטכ"ל הסורי. אף נרמז כי רוסיה היא שדאגה לאי-מינוי רמטכ"ל לצבא סוריה מאז שנת 2018 ועד היום. מבנה הפיקוד והשליטה שעיינה רוסיה בסוריה מבטיח את מעורבותם של קציניה ויועציה כמעט בכל רובד של הלחימה במדינה, ובכלל זאת את ייעול תפיסת ההפעלה של הצבא הסורי ומיצוי מערכות הנשק שלו בשדה הקרב.

חרף הבכורה הרוסית, גם איראן וחזבאללה פועלות להשגת השפעה על בניין הצבא, בעיקר בפריסת יכולות תקיפה מנגד בסוריה – טילי קרקע-קרקע וכלי טייס תוקפים לא מאוישים (כטב"מים); בלחימה משותפת של מליציות שיעיות תחת פיקוד איראני עם יחידות הצבא הסורי; ובמעורבות איראנית בבניית, הכשרת והפעלת כוחות מיוחדים בצבא הסורי – ביניהם דיביזיה 4 בפיקוד אחיו של הנשיא, מאהר אל-אסד, יחידות ביטחון פנים ומיליציות סמי-צבאיות, מקומיות ולאומיות, הנאמנות למשטר. גיס 1 בצבא הסורי, האחראי על מרחב דרום-מערב סוריה והחזית מול ישראל, הוא יעד מרכזי במעורבות איראן-חזבאללה בצבא סוריה -

שילוב יועצים וקציני קישור במפקדות הגיס בשלל תחומים (מבצעים, מודיעין, לוגיסטיקה, הנדסה, תצפיות, ארטילריה), קיום הכשרות לחיילי ולמפקדי הגיס, לרבות בתחום פיתוח יכולות איסוף מודיעין ופיתוח כוחות אש (ארטילריה ומרגמות) וניצול תנאי המחיה העגומים בדרום סוריה לגיוס כוח לוחם. לצד זאת, המשטר מעניק היתר לחזבאללה לבנות תשתיות טרור ופרויקטים ארוכי טווח במרחב השליטה של הגיס ולקיים חמ"ל משותף בין צבא סוריה לארגון.

רמזים לתחרות הרוסית-איראנית על השפעה ניכרים במינוי מפקדים בכירים בצבא הסורי, כגון מפקד חיל האוויר הסורי, שנחשב מקורב לאיראנים, הודח מתפקידו במאסר השנה לבקשת רוסיה, ובמקומו מונה מחדש המפקד הקודם, המקורב לרוסים, או מורת רוח רוסית מהשפעת איראן ושלוחיה על הצבא הסורי בדרום סוריה. מסתמן כי ההשפעה האיראנית מצומצמת בעיקר לתחומים שבהם יש לטהראן אינטרס מובהק מול ישראל, והיא מוגבלת בהעדר משאבים מספקים ובשל הבלימה הרוסית.

אבני הבניין של השיקום - שינוי איום הייחוס ואופי הלחימה

באופן תקדימי, איום הייחוס המרכזי בבניית הצבא הסורי ושיקומו הוא פנימי, ובראשו הצורך בהכרעת כוחות המורדים - המוגדרים כקבוצות טרור אסלאמיסטיות קיצוניות - ומניעת צמיחה מחודשת של תשתיות טרור. בעבר, איום הייחוס המרכזי היה האיום הצבאי הישראלי. בניין הכוח מתמקד בעת הנוכחית בהקמת והכשרת יחידות לוחמות להשגת שליטה במדינה ושימורה, יכולת נידוד גבוהה של כוחות לדיכוי מרידות והשתלטות מחודשת על שטחים, תוך שילוב מיליציות עצמאיות וסמי צבאיות.

מבנה וארגון - בהכונה רוסית, משאבים מרכזיים מופנים כיום להרחבת מעטפת הפיקוד והשליטה על יחידות צבא סוריה ועל מנגנוני הביטחון השונים, לשם השבת מונופול השימוש בכוח לידי הצבא. זאת, תוך הטמעה בצבא הסורי של מיליציות ויחידות מורדים שנכנעו. בשלב הנוכחי עדיין פועלות, שלא תחת פיקוד הצבא, מיליציות שיעיות פרו-איראניות, המעורבות במלחמת האזרחים לצד משטר אסד משנת 2012. לעיתים נעדר תאום מבצעי בין המיליציות השיעיות הפועלות באופן עצמאי, במנותק מתוכניות הקרב או טקטיקות הצבא הסורי - דפוס שהוביל לא אחת לחיכוכים עם כוחות אסד. למרות התוכנית הרוסית לשלב קבוצות מורדים לשעבר בשורות הצבא על מנת לבסס את שליטת המשטר באזורים שכבש ולצמצם את הסיכון למרד מחודש, במקרים רבים קיימת יריבות בין מורדים לשעבר לבין מפקדי הצבא. בד בבד עולה שאלת הנאמנות ויחסי הכוחות בין הצבא למיליציות הנתונות להשפעה איראנית - כפי שמשקף בדגם העיראקי, שבמסגרתו הצבא מוחלש ביחס למיליציות.

כוח אדם - החל מסוף 2018, הושם דגש על גיוס לוחמים וקצינים לצבא, כך שבכל חטיבה יהיו לפחות 11,000 לוחמים, בדגש על מספר הלוחמים ולא על איכותם. לאחר "נצחוננו" בבחירות, אסד החליט לבצע שינויים פרסונליים בצבא, שכללו חילופי גברי ומינויים חדשים

לכ-20 תפקידים בכירים בצבא, חלקם של קצינים שמונו לפני חודשים ספורים. מכאן הסברה [שרוסיה היא העומדת מאחורי המינויים החדשים](#) בצבא ובמנגנוני הביטחון על מנת לקדם קצינים עלווים, שיהיו מיומנים דיים בראייתה, ונאמנים לה ולא לאיראן. מתוך 152 קצינים בכירים בצבא סוריה כיום, כ-124 נמנים על העדה העלווית - 82 אחוזים לעומת 22 קצינים סונים, המהווים 14 אחוזים בלבד. סביר להניח כי הדמויות אשר נבחרו על ידי רוסיה הן שיובילו את המערכה הצבאית הבאה, הן בתוך סוריה, הן כלפי איומים חיצוניים.

אימונים - דגש נוסף מושם על חידוש שגרת האימונים, להעלאת הכשירות המבצעית. גם בהיבט זה הבכורה שייכת לרוסיה, אשר פועלת לחידוש התרגולות הבסיסיות ברמת המחלקה והגדוד. גם איראן, באמצעות חזבאללה, מדריכה מפקדים וכוחות לוחמים, אולם באופן מצומצם יותר וממוסד פחות, תוך התמקדות בדרום סוריה, בקרבת הגבול עם ישראל.

בניין יכולות הגנה אווירית - רוסיה מסייעת לצבא סוריה בשיקום מערך ההגנה האווירית, דרך שילוב והפעלת מערכות נשק וטילי קרקע-אוויר מתקדמות, בעלות יכולת ליירט פצצות מוכוונות המשוגרות מרחוק. עם זאת, רוסיה נמנעת מלהעביר לידי כוחות ההגנה האווירית הסורית סוללות טילי קרקע-אוויר מתקדמות מסוג S-300/400, המציבות איום על מטוסי חיל האוויר הישראלי, כנראה מחשש להסלמה וחשיפה של חולשות המערכות. גם איראן מצידה הכריזה בעבר על העברת מערכות הגנה אווירית מתקדמות לסוריה: טילי קרקע-אוויר מסוג Bavar-373 - מערכת טילי קרקע-אוויר לטווח ארוך (250 ק"מ), המהווה שחזור איראני של מערכת S-300 הרוסית; ומערכת Khordad-3 - טילי קרקע-אוויר לטווח בינוני (50-75 ק"מ).

בניית יכולות תקיפה מנגד - היכולות הסוריות לייצור ולהרכבת טילי קרקע-קרקע נפגעו במהלך המלחמה, גם בשל התקיפות הישראליות לעבר מתקני ייצור והרכבה, בעיקר אלו שהוקמו ופעלו בשיתוף עם איראן. כיום, הדגש מושם על נשק תלול מסלול. איראן וסוריה משקיעות מאמץ משותף ומקביל להרכבת טילי קרקע-קרקע לטווחים שונים, כולל שיפור דיוקם, בעיקר כדי לאיים על העורף האסטרטגי של ישראל. איראן פרסה בסוריה מערכות כטב"מים, שטרם התברר אם הועברו לצבא הסורי, או שמא הן תופעלנה בעת עימות על ידי שלוחי איראן.

יכולות תקיפה בנשק כימי - [שורת פרסומים מצד האו"ם](#) וגורמים בממשל האמריקאי במהלך השנה האחרונה מעידה כי סוריה עומלת על חידוש הארסנל הכימי שלה, בעיקר גז כלורין וסארין, בסיוע איראני, וכן על שיקום יכולות ייצור בסוריה גופא. זאת, חרף מחויבותה משנת 2013 למגר את הנשק הכימי במדינה. עדויות אלו מצטרפות להצהרות מצד ארגוני מודיעין וארגוני בקרת נשק, שלפיהן סוריה ממשיכה להחזיק בנשק כימי ואף עשתה שימוש בו בתקיפת אזרחים בשנות המלחמה. יכולות אסטרטגיות אלו של צבא סוריה עשויות להיות מופנות כבעבר כלפי פנים, ואמורות להוות נשק הרתעה כלפי ישראל.

תורת לחימה - רוסיה מבקשת להטמיע תורת לחימה ביחידות חי"ר איכותיות וניידות, ככוח התערבות מהיר המאפשר ניידות גבוהה, הסתערות וכיבוש מהיר של שטח. מדובר על אסטרטגיה המתאימה יותר לכיבוש שטחים פנימיים מול המורדים, ופחות למתקפה יזומה מול ישראל.

אפקטיביות מבצעית מוגבלת

חרף הפניית מאמצי השיקום בשנים האחרונות לבניית הצבא הסורי והתאמתו לאתגרים הנוכחיים, יכולת הלחימה של כוחות המשטר נותרה מוגבלת, וכך גם האפקטיביות המבצעית שלו מול איזמים מבית ומבחוץ, זאת בשל שורת אתגרים העומדים בפניו: ריבוי גורמי הכוח בסוריה והתחרות בניהם, בראשם המיליציות הפועלות עצמאית ויחידות הנאמנות לרוסיה או לאיראן, מקשה על השגת מונופול על הפעלת הכוח בידי הצבא; משבר כלכלי חריף גורם להיעדר תקציבים, שחיתות וסיאוב בצבא - כמו בשאר מנגנוני המדינה; היעדר כוח אדם איכותי בעל מוטיבציה, ופוטנציאל גיוס נמוך; המשך הלחימה הפנימית בסוריה, הגוזלת משאבים וקשב; ובנוסף המערכה הישראלית המתמשכת נגד ההתבססות האיראנית בסוריה.

הלחימה הפנימית בסוריה כיום מהווה עדות מהשטח לקשיי תפקוד הצבא: נכשלו כל הניסיונות להשתלט או לצמצם את מרחב השליטה של המורדים באדליב; במזרח סוריה, אזור הנכסים האסטרטגיים למשטר - שדות הנפט והגבול עם עיראק - הצבא הסורי מדשדש ומתקשה להפעיל מרות אפקטיבית בשטח; גם בדרום סוריה, בעת חידוש הלחימה בסוף יולי 2021 בדרעא אל-בלד, כשל ניסיונו של הצבא הסורי להחזיר לידיה את השליטה באזור ולאסוף את הנשק מארגוני המורדים.

השלכות לישראל - אתגרים באוויר, הזדמנויות על הקרקע

הצבא הסורי מהווה תמונת ראי של המשטר - סמכות ועוצמה מעורערות, ותלות ברוסיה ובאיראן. בניין יכולות משוריינות וממוכנות המיועדות לכיבוש שטחים מול צבאות סדירים, כמו צה"ל ברמת הגולן - נדחה לעדיפות נמוכה. בתחום ההתקפי, צבא סוריה תלוי רבות באיראן וחזבאללה, בעיקר בהיבטי העברתם והרכבתם של אמצעי תקיפה, כגון נשק תלול מסלול וכטב"מים תוקפים, שישפרו את יכולות איראן לפגוע במרבית שטחה של ישראל משטח סוריה. על ישראל להיות ערה גם ליכולות הכימיות שמשטר אסד עומל לשקמן בסיוע איראני, מתוך הבנה כי נשק אסטרטגי זה עלול להיות מופנה גם כלפיה.

עם זאת, כיום האתגר הצבאי העיקרי שמציב צבא סוריה לצה"ל הוא ביכולת ההגנה האווירית, המבוססת על יכולות רוסיות ומופעלת בייעוץ רוס צבאי. משום כך, על ישראל להמשיך בהפעלת לחץ מדיני על רוסיה למניעת מסירתן של סוללות טילי קרקע-אוויר מתקדמות לצבא הסורי, ואם אלה תעבורנה להפעלת ההגנה האווירית הסורית - לתקוף אותן טרם תהווה איום כלפי חיל האוויר הישראלי. בדומה, על ישראל לפעול ולהשמיד סוללות הגנה אווירית איראניות, כדי למנוע מצב שאיראן תעבירן לצבא הסורי או תפרוס אותן בסוריה.

נכון לעת הזו, יש לפעול במגוון אמצעים נגד התבססות איראן וחזבאללה במרחב דרום סוריה, המתבצעת בשילוב ובתיאום עם הצבא והמשטר. סביר כי כוח זה יופנה בשעת כושר לפגיעה בישראל משטחי סוריה. לצד המערכה המתמשכת נגד התבססות צבאית של איראן ושלוחיה בסוריה, על ישראל לקדם שיתופי פעולה מול אוכלוסיות מקומיות המתנגדות לנוכחות השיעית באזור זה ועשויות להוות כוח נגדי למאמצי ההתבססות האיראנית.

* כותבת המאמר מודה לחטיבת המחקר ולד"ר אייל ברלוביץ' שסייעו בהכנת המאמר

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט